

1. Middelalderprosjektet.

Norge er det land i verden som har bevart flest middelalderbygninger av tre.

Om lag 280 tømmerhus, 28 stavkirker. Om lag 140 av tømmerhusene er fra før 1350. Av en eller annen grunn har vi ingen grindbygg bevart fra før 1350, og bare en liten håndfull fra perioden rundt reformasjonen og fram til 1650. Trolig finnes det likevel bevart mange grindbygg fra middelalderen. Årsaken til at disse ikke er funnet er at de er spredt rundt i form av gjenbrukte bygningsdeler i nyere grindbygg, og det er ikke foretatt en systematisk gjennomgang av eksisterende grindbygg for å finne dem. Med tømmerhusene er det enklere. Mange står uten utvendig kledning og med de fleste originale bygningsdelene intakt slik at man ofte kan tippe på en tidsepoke på lang avstand. Hvordan kan man så finne gjenbrukte bygningsdeler i et grindbygg, eller for den saks skyld anslå alderen på et tømmerhus. Man må ha kunnskap om byggeskikken. Byggeskikk kan sies å være de vaner folk visernår de former en bygning, f. eks. planløsning, materialvalg, dimensjonering og utforming. Er man kjent med disse vanene opp gjennom århundrene så har man et sett med bygningshistoriske kriterier som som kan benyttes til å anslå alderen på en bygning. Man må altså først bygge opp et sett med bygningshistoriske kriterier. Dette er et svært tidkrevende arbeid, en dugnad som flere generasjoner med bygningsforskere har vært med på.

Som nybakt pensjonist i 1984 oppsummerte arkitekt Arne Berg kunnskapen han hadde tilegnet seg om de norske middelaldertømmerhusene gjennom et langt yrkesliv i bind I av «Norske tømmerhus fra mellomalderen». Som førstekonservator på NF fra 1949 hadde han bl.a. et tett samarbeid med folkelivsgranskeren Hilmar Stigum som var ansatt ved NF fra 1923, en av våre fremste eksperter på norsk byggeskikk, og som i NF museums årbok for 1945 publiserte artikkelen «Laftet som grunnlag for datering av tømmerhus». Artikkelen dannet grunnlaget for en laftekronologi som har vært, og er et meget viktig kriterium for datering av tømmerhus.

Bind II-BindIV tok for seg tømmerhusene, hus for hus, og da bind VI kom ut i 1998 var til sammen 281 tømmerhus målt opp og beskrevet. Riksantikvar Stephan Tschudi Madsen tok initiativet til dette gigantiske prosjektet idet han spurte om AB ville ta på seg oppgaven med å skrive en allmen oversikt og monografier over de kjente middelaldertømmerhusene. I 1991, samtidig med bind III, Telemark austre delen, kom ut satte Riksantikvaren i gang Middelalderprosjektet. Prosjektet hadde som formål å

- bringe samtlige middelalderbygninger opp til et tilstandsnivå hvor eierne selv kan overta og i fremtiden opprettholde standarden ved jevnlig vedlikehold».
- Gjenfinne kunnskaper om materialutvelgelse, håndverksteknikker dvs handlingsbåren kunnskap og bringe dette opp til et nivå som gjorde at de gamle kunnskapene igjen kunne bli levende
- Alminneliggjøre disse kunnskapene dvs at kunnskapen skulle bli kjent hos den allmenpraktiserende håndtverker

Seniorrådgiver Anders Haslestad var prosjektleder supplert av seniorrådgiver Aage Blegen.

Jeg ble tilknyttet prosjektet i 1995 og arbeidet bl.a. med å lage oversikter over de enkelte istandsettelser, og bisto også Arne Berg med oppmålingsarbeidet.

Prosjektet hadde anselige dimensjoner. Det løp fra 1991 til 1999, over 200 bygninger ble satt istand, over 200 håndverkere deltok og det kostet 30 millioner kroner.

Ved oppstart var kunnskapen om middelalder håndverksteknikker svært begrenset, og det ble derfor arrangert kurs for håndverkerne med utgangspunkt i Arne Berg sine beskrivelser og kurs i antikvariske prinsipper, med utgangspunkt i at man skulle beholde mest mulig originalt materiale (materiell autentisitet). Her stod man overfor bygninger som var opptil 700 år gamle, enkelte hadde bygningsdeler i så dårlig forfatning at de ikke kunne reddes, men måtte skiftes ut.

Jeg vil benytte anledningen til å slå et slag for at bygningen igjen skal trone på toppen av verdipyramiden med materiell autentisitet som bærende prinsipp under istandsetting og vedlikehold.

Regel nr. 1 må være:

Å gjøre så lite som overhode mulig.

Tilstandsrapporter med forslag til tiltak for fredete og verneverdige bygninger må utføres av uavhengige eksperter på bygningstypen som ansvarlig. Prosjektet kostnadsberegnes og utføres av tradisjonshåndverker.

Mange av Norges trebyer er tilsynelatende godt bevart. Men det i hovedsak særpreget som fremdeles eksisterer. Svært lite original kledning, dører og vinduer eksisterer fremdeles. I forbindelse med en gjennomgang, hus for hus, av trehusene i Levanger i forbindelse med at hele kulturmiljøet skulle fredes, viste det seg at det nesten ikke var bevart originale eksteriørdetaljer i hele trebyen.

I forbindelse med en rundtur i Larvik, med polske samarbeidspartnere viste det seg at situasjonen ikke var annerledes der.

Arkitekt Arne Berg sa ved flere anledninger at: «Når håndverkerne står der klare for å gjøre nytte for seg så er helvete løs om ikke arbeidet på forhånd er nøye beskrevet»

Helvete er løs!